

УДК 343.9(477)

Горлач С. В., магістр правознавства,
здобувач НАВС

Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання насильницькій злочинності в Україні

У статті розгляну головні напрями запобігання насильницькій злочинності в Україні. Визначено, що загальносоціальні заходи запобігання мають важливий кримінологічний аспект, будучи основою спеціально-кримінологічної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення задач соціального розвитку створює передумови обмеження злочинності, протидіє криміногенним факторам.

Ключові слова: запобігання, насильницька злочинність, загально соціальні заходи, спеціально-кримінологічні заходи, органи внутрішніх справ.

В статье рассмотрю главные направления предотвращения насильственной преступности в Украине. Визначено, что общесоциальные меры предотвращения имеют важный криминологический аспект, являясь основой специально-криминологической профилактики, поскольку их направленность на решение задач социального развития создает предпосылки ограничения преступности, противодействует криминогенным факторам.

Ключевые слова: предотвращение, насильственная преступность, общесоциальные меры, специально-криминологические меры, органы внутренних дел.

The article describes the main lines of preventing violent crime in Ukraine. Vznacheno that general social prevention measures are important criminological aspect, being the basis of a specially-criminological prevention, as they focus on solving problems of social development creates prerequisites restrictions crime, counteracts the criminogenic factors.

Key words: prevention, violent crime, general social measures, specially-criminological measures, police.

Дослідження проблеми загальносоціального запобігання злочинності в цілому і насильницьким її проявам зокрема, тісно пов'язані з в'ясненням місця, яке воно займає у системі заходів запобігання, що, в свою чергу, потребує розгляду категорії запобігання злочинності.

Необхідно зазначити, що проблемі протидії насильницькій злочинності присвятили свої праці О.М. Джу́жа, В.В. Го́ліна, А.П. Закалюк, О.М. Литвинов, В.І. Ша́кун та інші фахівці. Однак, запропонована у нашій статті проблематика ще не піднімалась на сторінках наукової літератури.

У зв'язку із цим, метою цієї статті є аналіз та розробка загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів запобігання насильницькій злочинності в Україні.

Сучасні погляди на поняття запобігання злочинності зародилось на початку 60-х років. Саме тоді з'явилися наукові уявлення про запобігання злочинності, як сукупності заходів, спрямованих на її подолання [1, с. 64]. Тоді ж в кримінологічній науці починає зміцнюватись позиція тих вчених, котрі під сукупністю таких заходів розуміють специфічну діяльність державних та громадських організацій. Знадобилось, проте, більше 20-ти років для того, щоб були сформульовані основні положення теорії запобігання злочинності, що дозволяє говорити про достатню єдність вчених у поглядах на поняття «запобігання злочинності», яке, якщо синтезувати ці погляди, повинно обов'язково містити в собі наступні напрями:

— запобігання злочинності являє собою відокремлений вид людської діяльності, виникнення якого пов'язано з усвідомленням необхідності організованого захисту суспільства від злочинних посягань;

— запобігання злочинності здійснюється двома основними способами: впливом на сферу суспільного буття і впливом на сферу суспільної свідомості. Кожному з цих способів відповідає певна сукупність видів і рівнів діяльності по запобіганню;

— запобігання злочинності сьогодні є соціальною функцією, спрямованою, з одного боку, на усунення причин і умов злочинності, з другого — на відвернення і нейтралізацію самих факторів суспільно небезпечних діянь [2, с. 102].

В спеціальній кримінологічній літературі та нормативних актах використовуються різні терміни: «запобігання», «профілактика», «превенція» стосовно до злочинності і до конкретних злочинів. Деякі автори прагнуть розмежовувати значення вказаних термінів, пов'язуючи їх з різними рівнями, напрямками і видами розглядуваної діяльності [3, с. 8].

Наука, теорія і практика суспільного розвитку переконливо свідчить про те, що проблему профілактики правопорушень (злочинів), неможливо вирішити, абстрагуючись від системи суспільних відносин, від суспільства, в якому живе і діє людина, по законам якого формується спосіб її життєдіяльності. Це особливо важливо мати на увазі тепер, коли ускладнюється динамізм суспільного життя, відбувається диференціація соціальних зв'язків і відносин, що, безумовно, впливає як на зміну об'єктів профілактики, так і на її методи. Сьогодні профілактика злочинів набуває властивостей своєрідного загальносоціального регулятора суспільних відносин. Це пов'язано, перш за все, з послідовною демократизацією суспільного життя і зростанням питомої ваги рішень, що свідомо приймаються людьми на основі правильно усвідомлених суспільних та особистих інтересів. Однак нерідко зустрічаються такі протиріччя між людьми, особистістю і суспільством, які протистоять суспільному розвитку. Подолання таких негативних соціальних явищ утруднене без профілактики в цілому і загальносоціальних її заходів зокрема. Тому послідовна реалізація заходів загальносоціального характеру сприяє утворенню такої атмосфери в суспільстві, яка ускладнювала б вчинення злочинів і формування їх мотивації за сприятливих ситуацій. Являючись частиною складної, багатогранної системи профілактики, до загальносоціальних заходів запобігання злочинності відносяться практично всі соціально економічні перетворення нашого суспільства на сучасному етапі. Радикальна реформа господарчого механізму, перехід до різноманітності форм власності, формування ринкових відносин як основи ефективної, орієнтованої на людину економіки, стимулювання ділової активності та ініціативи людей, їх зацікавленості в результатах праці, забезпечення соціальної і правової захищеності різних верств населення створює в кінцевому результаті, всупереч суттєвим «витратам» в ході реформ, сприятливі умови для ліквідації, обмеження, нейтралізації криміногенних факторів [4, с. 53], що лежать в основі вчинення цілого ряду насильницьких протиправних дій.

Одним з ведучих напрямків профілактичної і кримінальної політики є боротьба з насильницькими злочинами. Треба сказати, що в нашій країні була створена й одержала значний розвиток і визнання зарубіжних фахівців система заходів боротьби з даною категорією злочинів. Її концепція передбачає систему цілей і задач, масштабів і етапів профілактичної діяльності, їх інформаційного, методичного, правового, ресурсного, організаційного забезпечення на основі спеціалізації в рамках єдиної системи

запобігання злочинам і злочинності в країні [5, с. 20].

Звичайно, не вся проблематика боротьби з насильницькою злочинністю належною мірою досліджена, а тим більше вирішена практично. Це особливо відноситься до співвідношення позитивного і негативного стимулювання, здійснення профілактики через соціально-правову систему охорони основних інститутів виховання (сім'ї, школи і т.д.), участі фахівців різного профілю (психологів, психіатрів, соціологів і т.д.). Але в цілому система профілактики зазначених злочинів протягом ряду років функціонувала, усупереч твердженню деяких публіцистів, досить ефективно, стримуючи насильницьку злочинність на більш низькому рівні, ніж той, на якому вона могла б знаходитися в силу соціальної ситуації в цілому. Зниження ефективності боротьби з даною категорією злочинів в останні роки пов'язане з:

- передчасним згортанням ряду різних форм і створенням нових;
- зростаючою невідповідністю потреб правовому ресурсному забезпеченню;
- труднощами використання необхідних заходів в умовах соціальної й економічної нестабільності.

Система профілактики насильницьких злочинів у сучасних умовах повинна враховувати наявний позитивний досвід і разом з тим нові вимоги суспільства. Вона повинна характеризуватися:

- чіткою концептуальною і понятійною характеристикою цієї злочинності і боротьби з нею в сучасний період;
- знанням реального стану і тенденцій насильницької злочинності, обґрунтованими правовими оцінками;
- поєднанням державних і суспільних начал, сил, ресурсів у цій діяльності;
- достатньою правовою базою;
- спеціалізацією інформаційного фонду, методики, організаційних форм і управління, кадрів і ресурсів;
- розподілом функцій між окремими учасниками профілактичної діяльності для того, щоб протидіяти дублюванню.

Загальносоціальною основою запобігання розглянутої злочинності і максимального обмеження можливостей для її функціонування і відтворення є подолання кризових явищ у країні: в економіці, політиці, суспільній ідеології і психології, соціальної сфері, правоохоронної діяльності. На цій основі перспективними представляються профілактичні заходи, пов'язані з:

- усуненням, ослабленням чи нейтралізацією криміногенних факторів;
- належними організаційно-управлінськими заходами запобігання злочинам;
- усуненням чи обмеженням криміногенних факторів шляхом і в результаті формування в членів суспільства моральної позиції, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності;
- установленням контролю за діяльністю засобів масової інформації й естради, що фактично пропагують, усупереч міжнародно-правовим зобов'язанням України, злочинний спосіб життя;
- неприпустимістю таких негативних факторів, як соціальна нетерпимість, масові репресії, національна ворожнеча, відхилення від закономірностей суспільного розвитку;
- установленням міждержавного співробітництва на інформаційно-методичному рівні і при проведенні спільних операцій;

— удосконалення правових заходів профілактики розглянутої категорії злочинності.

На відміну від загальносоціальних заходів профілактики, що спрямовані на створення атмосфери в суспільстві, яка утрудняє вчинення злочинів, спеціально-кримінологічні заходи обумовлені наявністю злочинності, її станом і характером діючих криміногенних факторів. Саме спеціальне призначення і цілеспрямованість на боротьбу зі злочинністю відрізняють ці заходи від загальносоціальної профілактики.

Разом з тим загальносоціальні і спеціально-кримінологічні заходи профілактики взаємозалежні і взаємообумовлені. Вплив загальносоціальних заходів запобігання злочинам ефективний, якщо вони доповнюються спеціально-кримінологічними заходами, цілеспрямовано спрямованими на усунення, ослаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, які можуть вчинити чи вже вчинили злочини. У той же час загальносоціальні заходи створюють відповідні базові передумови для реалізації заходів спеціально-кримінологічної профілактики.

Відповідно до охарактеризованих вище факторів, які сприяють вчиненню насильницьких злочинів, можна виділити основні напрямки спеціально-кримінологічної профілактики даних злочинів:

1. Використання кримінально-правових заходів так званої «подвійної превенції» для своєчасного реагування на погрози убивством, тяжкими тілесними ушкодженнями, на готування до вчинення насильницьких злочинів, залучення неповнолітніх у злочинну діяльність і т.п.

Мова йде про кримінально-правове запобігання злочинам, яке представляє складову частину діяльності органів внутрішніх справ (служб і підрозділів, окремих співробітників), що здійснюють профілактичну роботу при виконанні своїх оперативно-службових функцій. Особливостями цієї діяльності є, по-перше, застосування самого значимого засобу державно-правового примуса — кримінального права, по-друге, специфічність профілактичного впливу кримінально-правових норм. Основними формами профілактичного впливу даних норм є: загроза застосування санкцій за діяння, заборонені кримінально-правовою нормою (загальна превенція), притягнення до відповідальності за злочин, що не представляє великої суспільної небезпеки, і надання тим самим профілактичного впливу, а іноді і позбавлення фізичної можливості вчинення більш тяжкого злочину (спеціальна превенція), що, у свою чергу, має два аспекти (виключення можливості вчинити аналогічні й інші триваючі злочинні діяння і запобігання більш тяжким злочинним наслідкам [6, с. 204].

2. Послідовна і наступальна боротьба з пияцтвом і наркоманією. Відомо, що пияцтво і наркоманія в даний час — сама масова форма негативної соціальної поведінки, яка наносить велику шкоду сім'ї і виробництву, суспільству і державі. Ці негативні явища з неминучістю ведуть до зниження почуття відповідальності перед суспільством і нерідко є своєрідним каталізатором різного роду злочинів. Статистика свідчить, що більше половини (63-67%) найбільш тяжких насильницьких злочинів (убивства, тілесні ушкодження різної тяжкості, зґвалтування) вчиняються в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Негативний вплив пияцтва і наркоманії чітко просліджується на конкретних обставинах вчинення зазначених злочинів, підсилюючи їх жорстокість і безмотивність, нерідко їх багаторазовість. Пияцтво і наркоманія певним чином зв'язані з найбільш небезпечним різновидом злочинності — груповою злочинністю, оскільки вони поєднують хитливіх людей, що формуються на цій основі, і нерідко породжують групи з

антигромадською спрямованістю [7, с. 459].

3. Своєчасне реагування на правопорушення, вчинені на ґрунті сімейних і інших побутових конфліктів. Відповідно до статистики, сьогодні в Україні більш 60% злочинів проти особистості вчиняються на побутовому ґрунті, що свідчить про наявність стійкої тенденції зазначених злочинів. Цей процес обумовлюється, насамперед певними змінами в житті суспільства (несприятливі явища в моральному житті багатьох сімей; протиріччя між збільшенням вільного часу громадян і невмінням окремих відпочиваючих осіб правильно організувати своє дозвілля; пережитки минулого в окремих родинах поряд з бурхливим розвитком процесу емансипації жінок і т.п.).

До числа найбільш криміногенних для розглянутих злочинів можуть бути віднесені наступні види побуту: 1) побут, для якого типові систематичні конфлікти в сім'ї; 2) побут, пов'язаний із систематичним пияцтвом; 3) побут, пов'язаний з паразитичним веденням способу життя; 4) побут зі споживчими установками; 5) побут осіб, що відбули покарання, у тому числі і рецидивістів. Даний перелік видів побуту не являється вичерпним. Тут названі лише ті, котрі, на наш погляд, є найбільш криміногенними для аналізованих злочинів, і руйнування яких складає одну з найважливіших задач профілактики [8, с. 334].

Тим часом даному напрямку профілактики приділяється явно недостатня увага. Як правило, діяльність по запобіганню насильницьким злочинам, вчинених у сфері побутових відносин не будується на єдиній скоординованій основі і тому носить розрізнений, випадковий характер. Практично не використовуються можливості громадськості.

4. Неухильна і рішуча боротьба з рецидивною злочинністю. Рецидивна злочинність, як і злочинність у цілому, є складним негативним соціальним явищем, тому боротьба з нею обумовлює застосування взаємозалежних і скоординованих заходів соціального, правового, кримінологічного, соціально-психологічного й організаційного характеру в їх єдності і взаємозв'язку.

Аналіз літератури, присвяченій даній проблемі, показує, що багато досліджень зосереджені, як правило, на вивченні одного з аспектів проблеми, що в значній мірі збіднює їх зміст, а висновки не виходять найчастіше за рамки конкретної галузі науки. Незаслужено мало приділяється уваги розробці соціального аспекту проблеми запобігання рецидивної злочинності, що приводить до недооцінки впливу соціальних процесів, які протікають у суспільстві, на динаміку рецидивної злочинності [9, с. 298].

Тим часом, ефективність боротьби з найбільш складною і тяжкою злочинністю, якою є рецидивна злочинність, багато в чому залежить від правових заходів, зокрема від чинного законодавства.

Одним з найважливіших джерел і резервів у діяльності по удосконаленню законодавства по запобіганню рецидивної злочинності є залучення інформації наукових досліджень по даному напрямку за тривалий період часу, а саме узагальнення й аналіз висновків і рекомендацій, розроблених у працях учених.

5. Припинення криміногенних впливів професійних злочинців. У спеціальній літературі відзначається, що можливості запобігання професійної злочинності пов'язані: 1) з обмеженням поширення злочинських традицій і звичаїв, особливо в середовищі неповнолітніх і молоді; 2) з руйнуванням впливу злочинних «авторитетів» у їх кримінальному і загальнопобутовому оточенні; 3) з використанням кримінально-правових заходів з так званої «подвійною превенцією»; 4) із забезпеченням превентивного

впливу справедливого покарання професійних злочинців.

Ці напрямки профілактичної діяльності, своєю чергу, припускають відповідну орієнтацію суб'єктів виховання (батьків, педагогів, засобів масової інформації і т.п.) щодо каналів поширення злочинських традицій і звичаїв, їх проявів, можливих наслідків; необхідність протиставлення їм справжніх моральних цінностей, роз'яснення підліткам мнимого характеру самоствердження за допомогою цих традицій і звичаїв, особистісну ущербність їх носіїв, життєвий тупик професійних злочинців.

З ранньою профілактикою професійної злочинності тісно зв'язані соціальна допомога і захист неповнолітніх із груп підвищеного кримінального ризику, неповнолітніх і молодих безробітних, а також осіб зі звичкою до вживання спиртних напоїв і наркотиків [7, с. 503].

6. Поліпшення якості профілактичної роботи в маргінальному середовищі. Запобігання злочинам даної категорії осіб базується насамперед на моральному вихованні і формуванні культури. Істотне значення мають, зокрема, заходи державних органів і громадськості, у тому числі молодіжних організацій по забезпеченню правильного вибору професії і соціальної допомоги в ній, по організації дозвілля, формуванню почуття соціальної відповідальності і свідомості, позитивних інтересів.

7. Активізація діяльності по боротьбі з організованою злочинністю. Неприятливі тенденції організованої злочинності інтенсивно корелюються з такими процесами в суспільстві, як безробіття і втрата гарантій працевлаштування випускників навчальних закладів, деформація моральності, ідеології, політики й інших сфер життєдіяльності, іншими словами, мова йде про те ж коло процесів і явищ, що детермінує несприятливі тенденції злочинності в цілому. Разом з тим організована злочинність має і специфічні детермінанти. Вони пов'язані з різким майновим розшаруванням у середовищі населення, виділенням 5-10% осіб з дуже високими доходами і можливостями придбання особливо коштовного і престижного майна.

Крім перерахованих вище напрямків спеціально-кримінологічної профілактики насильницьких злочинів варто вказати і такі, як активізація і боротьба з фактами незаконного виготовлення, збуту, збереження і носіння холодної і вогнепальної зброї, з його розкраданнями; забезпечення справедливої відповідальності за розглянуті злочини на основі її диференціації й індивідуалізації; рішуче посилення боротьби з розпаленням релігійної і міжнаціональної ворожнечі й інші.

Активізація роботи на цих напрямках сприяє стабілізації, а потім і скороченню рівня насильницьких злочинів. На це варто орієнтувати цільові програми, а також документи міжвідомчого і відомчого комплексного планування боротьби зі злочинністю й іншими правопорушеннями.

Таким чином, загальносоціальнозапобігання насильницьким злочинам пов'язане з найбільш значимими і довгостроковими видами соціальної діяльності, значними заходами розвитку економіки, забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян, підтримки культури і моральності, зміцнення законності, соціального захисту населення. Ці міри мають більш масштабні цілі, ніж боротьба зі злочинністю і попередження злочинів. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, будучи основою спеціально-кримінологічної профілактики, оскільки їх спрямованість на вирішення задач соціального розвитку створює передумови обмеження злочинності, протидіє криміногенним факторам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шакун В. І. Суспільство і злочинність / Шакун В. І. — К. : Атіка, 2003. — 784 с.
2. Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, Ю. Ф. Іванов. — К. : Вид. Паливода А. В., 2008. — 292 с.
3. Орлов Ю. Ю. Форми запобігання злочинності / Орлов Ю. Ю. // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. — 2008. — № 3. — С. 3—12.
4. Голіна В. В. Запобігання злочинності в Україні : [навч. посіб.] / В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська. — Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2007. — 107 с.
5. Дурдинець В. В. Профілактика злочинної поведінки серед неповнолітніх: кримінологічні засади / В. В. Дурдинець // Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах : матеріали Третьої студентської кримінологічної конф. (Харків, 25 листоп. 2003 р.) / за ред. О. Ю. Шостко. — Харків : Нац. юрид. акад. України, 2004. — С. 18—26.
6. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. — Х. : ХНУВС, 2011. — 308 с.
7. Кримінологія : [учеб.] / под. общ. ред. А. И. Долговой. — М. : Инфра-М- Норма, 1997. — 784 с.
8. Джужа А. О. Рання профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / А. О. Джужа // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. — 2011. — № 7. — С. 333—336.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / Закалюк А. П. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 424 с.

УДК 343.21 (477)

Усова Є. С., здобувач ХНУВС

Запобігання злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

У статті розкритий зміст основних заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, сформульовані пропозиції удосконалення цих заходів.

Ключові слова: заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального запобігання, злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною

В статье раскрыто содержание основных мер общесоциального, специально-криминологического и индивидуального характера злостного неисполнения обязанностей по уходу за ребенком или лицом, в отношении которого установлена опека или попечительство, сформулированы предложения по усовершенствованию указанных мер.

Ключевые слова: меры общесоциального, специально-криминологического, индивидуального предотвращения, злостное невыполнение обязанностей по уходу за ребенком.

The article deals with the basic content of general social measures, specifically, criminological and individual nature of malicious dereliction of duty to care for the child or person in respect of whom guardianship or trusteeship, the proposals for improvement of these measures.

Key words: general social events, special criminological, individual prevention, willful neglect of child care.